

Scenica,

filologisk-archæologiske Betragtninger

i Anledning af

Dörpfeld und Reisch, Das griechische Theater.

Af

J. L. Ussing.

(Meddelt i Mødet den 9. April 1897.)

Avec résumé en français.

I de «Betragtninger over Vitruvii de architectura libri decem», som jeg ifjor udgav i Videnskabernes Selskabs Skrifter, 6. Række, IV, 3, hvori jeg bestræbte mig for at samle, hvad der syntes mig at kunne bidrage til at oplyse Forfatterens Levetid og Arbejdsmaade, undgik jeg forsættelig at omtale Vitruvs Behandling af Theatret i 5te Bog Kap. 6 og 7. Jeg vilde afvente Dörpfelds længe bebudede Bog om det græske Theater. I Slutningen af Aaret udkom den: «Das griechische Theater, Beiträge zur Geschichte des Dionysos-Theaters in Athen und anderer griechischer Theater von Wilhelm Dörpfeld und Ernst Reisch». Jeg fortrød ikke at have ventet; thi under Studiet af dette Værk fik jeg en slaaende Stadfæstelse paa min Anskuelse af Vitruv som Varros Epitomator, og Vitruvs «Misforstaaelse», der har været Hovedindlægget i den om Theaterindretningen førte Strid, fik en tilfredsstillende Forklaring. Lad os nærmere undersøge de fra Oldtiden overleverede Benævnelser paa Theatrets forskellige Dele, og sammenligne dem med de ved de archæo-

logiske Undersøgelser vundne Resultater. Materialet er givet af Reisch i den omtalte Bog S. 283 ff. og tidligere af Wieseler i Ersch. u. Grubers Encyklopædie v. Thymele S. 207 ff., og Christ i Jahrbücher für Classische Philologie XL, 1894, S. 38 ff. o. A.

Σκηνή

betyder et Telt, en temporær Bolig, ligegyldigt af hvilket Stof, Lærred, Huder, Filt, Grene eller Brædder. I sidste Tilfælde kalde vi det snarest et Skur. Det græske Drama opstod, efter hvad der er overleveret, ved at en Skuespiller, senere to eller tre Skuespillere traadte frem for Choret og samtalede med dette. De træde frem i Kostume, og den samme Skuespiller ofte i forskellige Roller; de maa altsaa have et Sted, hvor de kunne klæde sig paa og klæde sig om; der maatte overhovedet være et Sted, hvor alt det ydre Apparat, som Fremstillingen krævede, og hvorpaa man allerede fra først af lagde overordentlig Vægt, kunde opbevares. Derfor oprejstes et Telt eller Skur, *σκηνή*, paa den ene Side af den runde Plads, hvor Choret sang og dansede, *ὄρχηστρα*, medens Tilskuerne grupperede sig i Halvkredsen paa den anden Side. At Skuespillerne agerede paa samme Plads som Choret, med hvilket de stadig befandt sig i umiddelbar Vexelvirkning, tør vel nu betragtes som almindelig anerkendt. Hovedbeviserne anførte jeg allerede paa det fjerde nordiske Filologmøde i København 1892 (se Forhandlingerne S. 18 ff.); en udførligere Redegørelse har Reisch leveret S. 181 ff.

Fra det Øjeblik, da det var bestemt, at disse Forestillinger, skulde gentages Aar efter Aar paa det samme Sted, var det naturligt, at man lod Skuespillernes Skur blive staaende, og det blev et virkeligt Hus, hvor Apparaterne kunde opbevares fra den ene Gang til den anden; det beholdt, som naturligt var, sit Navn *σκηνή*. Hvor tidlig man i Athen fik en fast Skene, vides ikke; man antager i Almindelighed, at det først var hen-

imod Midten af det 5te Aarh., og det maa indrømmes, at der i Æschylos' ældste Dramer ikke er nogen Antydning af en Skene; men deraf følger ikke, at den ikke havde været der. Den er en Nødvendighed, og der kan godt have været en fast Skene tidligere end der blev faste Siddepladser for Tilskuerne; i Amphiaræet ved Oropos findes den første, men de sidste have aldrig existeret. Naar vi tale om en fast Skene, ligger deri ikke, at det er en Bygning af Sten; en Træbygning kan ogsaa staa fra det ene Aar til det andet. Saadanne omtales af Plato (Leg. VII, 817): *μη δὴ δόξητε ἡμᾶς ῥαδίως γε οὖτως ὑμᾶς ποτὲ παρ' ἡμῖν ἐάσειν σκηνας τε πῆξαντες κατ' ἀγορὰν καὶ καλλιφώνους ὑκοκριτὰς εἰσαγαγόμενους*, og at de vare af det sværeste Tømmer, man kunde finde, viser Xenophon Cyrop. VI, 1, 54: *τοῦ δὲ πύργου ὡσπερ τραχιᾶς σκηνῆς τῶν ξύλων πάχος ἐχόντων καὶ εἴκοσιν ἀνδρῶν καὶ ὕλων, τούτων ἐγένετο ἕλαττων ἢ πεντεκαίδεκα τάλαντα ἐκάστω ζεύγει τὸ ἀγώγιον* ¹⁾.

Det maatte snart blive klart, at en saadan Bygning kunde gøre anden Nytte end som Paaklædningsrum, Foyer eller Magasin for Skuespillerne. Ligesom Skuespillernes Kostumer karakteriserede Personerne, kunde denne Bygning betegne Lokalteten. Det Hus, hvorfra Personerne kom frem, maatte se ud som disse Heroers eller Kongers eget Palads. Det fik samme Længde som Orchestras Diameter, og det havde en stor Dør i Midten og en mindre ved hver Side. Men det var ikke altid, at Skuespillet foregik foran et Palads; man tænke paa Prometheus, Aias, Philoktet, Oedipus i Kolonos o. m. a.; i saa Fald malede man den passende Baggrundsdekoration paa denne Skene. Det

¹⁾ Dette Sted har Robert ikke husket, naar han skriver i Götting. Gel. Anz. Januar 1897 S. 28: «Es ist zunächst eine ganz ungerechtfertigte Supposition, dass die leichten Bretterbuden des fünften Jahrhunderts, die man sich viel zu massiv vorzustellen pflegt, genau so ausgesehen und genau an derselben Stelle gestanden haben wie die Marmorbauten des vierten». At de saa nøjagtig ud som de senere Marmorbygninger, har vel næppe nogen paastaet; men paa samme Sted maa de have staaet, thi hvor skulde de ellers staa?

hedder, at Agatharchos var den første, der malede en saadan, og det til Æschylos; Vitruv. VII præf. 11: «primum Agatharchus Athenis Æschylo docente tragoediam scenam fecit». Man ser, Ordet scena betegner her ikke selve Bygningen, men den derpaa malede Dekoration. Saaledes ogsaa Valer. Max. II, 4, 6: Claudius Pulcher scenam varietate colorum adumbravit, vacuis ante pictura tabulis extentam; quam totam argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Q. Catulus pertexuit, versatilem fecerunt Luculli. Og Plin. XXXVI, 114: Ima pars scenæ e marmore fuit, media e vitro, summa e tabulis inauratis. *Σκηνογραφία* betyder derfor ligefrem Dekorationsmaleri, eller, da det her gjaldt om at fremstille Genstande paa forskellige Planer, Perspektivmaleri, se Vitruv. I, 2, 2: scenographia est frontis et laterum abscedentium adumbratio ad circinique centrum omnium linearum responsus, en Sprogbrug der gaar tilbage til den græske Litteraturs klassiske Tider, som naar Polybios XII, 28 sætter τὰ κατ' ἀλήθειαν ὁχοδομημένα καὶ κατεσκευασμένα som Modsætning til τῶν ἐν ταῖς σκηνογραφίαις φαινομένων τόπων καὶ διαθέσεων. Ja hos Romerne faar Ordet ligefrem Betydningen Landskab, som hos Virgil Æn. I, 164: «silvis scena coruscis».

I det 4de Aarh. begyndte man i Athen at opføre det store Stentheater, som blev fuldendt af Lykurgos c. 330. Fra dette Øjeblik var Skenebygningen af Sten; Fundamenterne vidne derom. Dette er paa den mest overbevisende Maade godtgjort af Dörpfeld S. 36 ff., smlg. Taf. I, II og IV. Fundamentet til Bygningens forreste Mur har en Bredde af 1,35 M., men det bestaar tydelig af 2 Dele, hvoraf Dörpfeld strax sluttede (S. 66 f.), at den egentlige Væg kun havde hvilet paa den bageste Halvdel, medens den forreste Halvdel havde baaret dekorerende «Søjler eller Halvsøjler». Naar han i sin Restauration har foretrukket Søjler, kan jeg kun beklage dette. De Grunde, han anfører, syntes intet at bevise; at «die Säulen des späteren hellenistischen Proskenion höchst wahrscheinlich dieselben Säulen sind, welche einst dicht vor der Skenenwand gestanden haben», er jo intet

Bevis. Vi have fra de ældste Tider af mange Exempler paa Halvsøjler foran Murene, men, saa vidt mig bekendt, intet Exempel paa at man har sat hele Søjler saa tæt op til Muren, at de berørte denne og der ikke var nogen Plads til at gaa bag ved dem. Det ældste kendte Exempel paa saadanne blot dekorative Søjler, turde vel være Ptolemæos' Gymnasion i Athen, hvis jeg ellers har Ret i at betegne den ved Bazaren liggende Ruin med dette Navn¹⁾; tilhører den derimod, som man i Almindelighed antager, og som ogsaa Dörpfeld paastaar, Kejser Hadrians Tid, vilde vi vistnok kun kunne paavise Exempler fra Romertiden. Hele Søjler maa danne en Søjlegang, man kan gaa i. Vi kende dette fra Templernes Søjleomgange. At Paladsernes Forsider smykkedes paa samme Maade, vilde vi kunne tænke os, selv om vi ikke havde positive Beviser derfor; men saadanne foreligge ogsaa i de gamle Tragedier, se f. Ex. Eur. Bakch. 590 f.: ἴδετε λάϊνα κίονα ἔμβολα διάδρομα τάδε. Trigljerne i det samme Palads omtales v. 1214: ὡς πασσαλεύση κράτα τριγλύφοις τόδε λέοντος. Helen. 430 f.: ἰδὼν δὲ δῶμα περιφερὲς θριγκοῖς τόδε πύλας τε σεμνάς ἀνδρὸς ὀλβίου τινός (cf. v. 70). Orest. 1569 f.: τῶδε θριγκῶ κράτα συνθραύσω σέθεν ῥήξας παλαιὰ γείσα (cf. 1620)²⁾.

Noget senere end Theatret i Athen er det lille Theater i Amphiaræet ved Oropos, hvis Skene Dörpfeld har restaureret saa genialt efter de bevarede Levninger, S. 102—108. Den delvis bevarede Indskrift paa Architraven lader sig med temmelig stor Sikkerhed udfylde: ἱερεὺς γενόμενος τὴν σκηνὴν καὶ τὰ θυρώμ[ατα τῶ] Ἀμ[φιαράω]. Man ser, σκηνή betegner Bygningen. Ligesom paa Delos, hvor man har fundet Indskrifter, der dreje sig om det derværende Theater, navnlig det store Bygningsregnskab fra Begyndelsen af 3die Aarh. f. Chr., som Homolle har udgivet, desværre kun med Kursivskrift og ikke fuldstændigt, i Bulletin de Correspondance Hellénique XVIII,

¹⁾ Se mit Festskrift i Anledning af Kronprins Frederiks Sølvbryllup S. 77 ff.

²⁾ Stederne ere angivne af Reisch S. 205.

1894 p. 162 ff. Der læse vi: τοῖς τὴν σκηνὴν ἐργολαβήσασι καὶ τὸ προσκηνίον. Videre: En har malet ὅσα ἔδει τῆς σκηνῆς ἐν τῷ θεάτρῳ. Man har betalt en vis Sum τῷ τῆς σκηνῆς τὸ τέγος καταλείψαντι Ἐρμῶνι, en anden τῷ καταχρίσαντι τὸ τεῖχος τῆς σκηνῆς. Fremdeles τὴν σκηνὴν τὴν ἐν τῷ θεάτρῳ ἀνακαθάρασι, og Ὁφελίῳ τοὺς κρουνοὺς διακαθάραντι τοὺς ἐν τῇ σκηνῇ. Men der var mere end een σκηνή, se: Θ]εοδῆμῳ τῷ ἐγλαβόντι ποιῆσαι τὴν σκηνὴν τὴν μέσην καὶ τὰ παρασκήνια τὰ κάτω, og lidt efter: Ἐπικλύτῃ τῷ ἐγλαβόντι τὰς σκηνὰς τὰς παλαιὰς [καθελεῖν] καὶ ἐπισκευάσαι καὶ τὰς ἐπάνω σκηνὰς καινὰς ποιῆσαι δύο καὶ τὰ παρασκήνια τὰ ἄνω καινὰ ποιῆσαι δύο καὶ τοῖς παλαιῶς πίναξι τῶν παρασκηνίων περι σαι καὶ τὰς ἐξώστρας καὶ τὴν κλίμακα καὶ τοὺς [βαθ]μοὺς ἐπισκευάσαι. Reisch opfatter de her omtalte σκηναί som bevægelige Dekorationsvægge, scena ductilis, som Servius siger ad Verg. Georg. III, 24: scena ut versis discedat frontibus; smlg. Plutarch de esu carnium I, 7, 3 p. 996: σκηνῆς περιφερομένης. Jeg ser heller ikke nogen anden Udvej. Det ses endvidere af denne Indskrift, at Skenebygningen har haft to Stokværk ligesom Theatret ved Oropos, og formodentlig ogsaa de andre græske Theatre. Særlig høje have disse Stokværk ikke været; det frie Grækenlands Huse kunde i Storhed ikke sammenlignes med de hellenistiske Kongerigers og det romerske Kejserriges Paladser. Den foran det nederste Stokværk staaende Søjlestilling (Søjlerne med Architrav, Triglyfer og Tagskæg) lader sig ofte tilnærmelsesvis beregne. Dörpfeld anslaaer dennes Højde i Theatret i Athen til 4,09 M., i Piræus ligesaa, i det lille Theater ved Oropos til 2,51, i Eretria og Sikyon til 3,50, i Epidauros til 3,53, i Megalopolis c. 3,75. Paa Delos, hvor Omgangen gaar helt omkring Skenebygningen, have Søjlerne tilligemed Bjælkeværket en Højde af 3 M.

Σκηνή betegner altsaa oprindelig den Bygning, Skuespillerne havde til Brug for dem selv, men dernæst ogsaa denne Bygning, som den viste sig for Tilskuerne, forestillende den Loka-

litet, Stykket krævede, Baggrundsdekorationen; endelig bruges det, navnlig hos senere Forfattere, om selve Skuepladsen, i hvilken Betydning det er gaaet over til os. De første Spor af denne Brug finde vi hos Demosthenes og Aristoteles i Udtrykkene ἀπὸ σκηνῆς og ἐπὶ σκηνῆς. Det første læses Dem. de Corona 180: μηδ' ἤρωα τὸν τυχόντα, ἀλλὰ τούτων τινὰ τῶν ἀπὸ τῆς σκηνῆς, Κρεσφόντην ἢ Κρέοντα etc. Aristot. Poet. 12: τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ κόμμοι, og senere: κόμμος δὲ θροῆνος κοινὸς χοροῦ καὶ ἀπὸ σκηνῆς. Problem. XIX, 15: τὸ δ' αὐτὸ αἴτιον καὶ διότι τὰ μὲν ἀπὸ τῆς σκηνῆς οὐκ ἀντίστροφᾶ, τὰ δὲ τοῦ χοροῦ. Smstds. 30 og 48: ταῦτα δ' ἄμφω χοροῦ μὲν ἀνάρμοστα, τοῖς δὲ ἀπὸ σκηνῆς οἰκειώτερα. Det kunde synes, som om denne Modsætning imellem Choret og Scenen antydede to forskellige Steder; men vi vide jo, at vi ikke kunne adskille Choret og Skuespillerne paa denne Maade, og Aristoteles gør det heller ikke; thi han nævner netop κόμμοι, d. e. Vexelsange mellem Choret og Skuespillerne. Vi maa snarere gøre opmærksom paa, at Skuespillerne træde frem fra Skenebygningen, og maaske ikke fjerne sig meget langt fra denne, der gav deres Stemme Rygstød, saa at de vel kunde siges at synge ἀπὸ σκηνῆς i Modsætning til Choret, der kom ind ad παράδοι paa Orchestra og stadig bevægede sig der. Udtrykket ἐπὶ σκηνῆς læses Dem. παραπρ. 337: ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ μεγίστοις τῆς πόλεως πράγμασι μύρι' εἴργασται κακά. Aristot. Poet. 13: ἐπὶ τῶν σκηνῶν καὶ τῶν ἀγώνων. 17: ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐξέπεσεν. 24: τὸ ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ὑποκριτῶν μόνον, og senere: τὰ περὶ τὴν Ἑκτορος δίωξιν ἐπὶ σκηνῆς ὄντα γελοῖα ἂν φανείη. Det vil næppe kunne nægtes, at dette Udtryk her, ligesom i de Steder af Scholiasterne, Reisch anfører S. 286 f., er taget i den almindelige Betydning «Skueplads»; thi naar Reisch ogsaa her forstaar det om Bagvæggen, og derfor oversætter ἐπὶ ved «bei» eller «vor», er dette noget, som Sprogbrugen næppe tillader. I Betydningen Skueplads læses Ordet hos Polyb. XXX, 13, 9: Ἄμα δὲ τούτοις ἐπικτυποῦντες οἱ χοροὶ καὶ

συνεπεισίοντες τὴν σκηνήν, ὅς 11: ὀρχηστὰὶ δύο εἰσῆγοντο μετὰ συμφωνίας εἰς τὴν ὀρχηστραν καὶ πύκται τέσσαρες ἀνέβησαν ἐπὶ τὴν σκηνήν. Og hos Romerne bruges det ganske almindelig saaledes; se f. Ex. Indskriften om Augusts Sæcularlege, Ephemeris epigraph. VIII, 231 v. 100: in scaena quoi theatrum adiectum non fuit. v. 153: theatrum positum et scaena, og ofte hos Forfatterne lige fra Cicero og Cornelius Nepos «prodire in scenam», «agere in scena», «gestus scenicus» o. a.

Παρασκήνια

er, som Ordet viser, de Dele af Bygningen, der ligge ved Siden af *σκηνή*. I Athens Theater vise disse sig først (i det 4de Aarh.) som to firkantede Rum, der springe frem paa Siderne af Skenebygningen, 7 M. brede og 5 M. dybe, efter Dörpfelds Rekonstruktion med 6 Søjler foran og 4 paa Siderne. Trækker man en Linie imellem deres Forsider, bliver denne Tangent til Orchestras Cirkel. Den Del af Skenebygningen, som ligger imellem dem, har samme Længde som Orchestras Diameter. Pladsen mellem Paraskenierne bliver altsaa en Rektangel 20,80 M. lang og 4,90 bred. Er nu dette den egentlige Skueplads, hvor Skuespillerne agerede? Skulde de virkelig altid have holdt sig allerbagest og fjernest fra Tilskuerne, naar de havde hele den foran liggende Orchestra til deres Raadighed? Der maa sikkert være en anden Grund. Vi have set, at Skenebygningens Façade i Almindelighed forestillede et Palads med en Søjlegang foran; men dette passede ikke altid; Stykket kunde kræve en anden, f. Ex. en landskabelig Baggrund, der da maatte frembringes ved en paa Tæpper eller Trætavler malet Baggrundsdekoration. Vi høre, at man, naar man skulde vise det indre af Paladset, har hjulpet sig med et efter vore Forestillinger noget naivt Middel, idet man aabnede den store Dør, og saa skød en Estrade frem (*ἐκκύκλημα, ἐξώστρα*); de derpaa staaende Skuespillere antoges at staa inde i Huset. Vi høre ogsaa Tale

om *περίαχοι*, hvorved man tænker sig tresidede Prismer, der ved deres Omdrejning viste forskellige Dekorationer; men disse siges at have været anbragte ved Siderne, saa at Dekorationsforandringen kun blev partiel. Og dog var der sikkert Tilfælde, hvor hele Scenen maatte faa et andet Udseende. Lad os tage et Par Exempler. I Æschylos' Eumenider foregaar den første Del af Stykket foran Apollos Tempel i Delphi, hvorfra Apollo og Erinnyerne komme ud, den anden foran Athenes Tempel i Athen; Orest gaar hen imod Templet og omfavner Gudebilledet (v. 242. 259). Det er ikke troligt, at Athenæerne have fundet sig i samme Dekoration paa begge Steder; og hvad har Athenes Statue at gøre i Delphi? I Sophokles' Aias foregaar Begyndelsen foran Aias' Telt; det aabnes, og man ser ham derinde; men fra v. 815 befinde vi os i en afsides Egn, hvor Aias har dræbt sig selv og Tekmessa finder hans Lig. Ogsaa her kræves nødvendig en anden Baggrundsdekoration. Saadanne Forandringer lade sig næppe udføre i en Haandevending; det maatte da være ønskeligt at unddrage Publikum Synet af dem ved at trække et Forhæng for. Og der er andre Tilfælde, hvor Anbringelsen af et saadant Fortæppe ikke blot synes hensigtsmæssig, men endog nødvendig. Medens nemlig de græske Dramer for det meste begynde saaledes, at Skuepladsen er tom, og saa enten Choret eller en af Personerne træder frem, er der dog ogsaa en Del Dramer, ved hvis Begyndelse man ser Personer i hvilende Stilling, liggende eller siddende inde paa Skuepladsen. A. Müller (Lehrbuch der griechischen Bühnenalterthümer S. 166 f.) anfører Æschylos' Agamemnon, hvor Vægteren staar paa Taget, Euripides' Herakles, hvor Amphitryon tilligemed Megara og hendes Børn ved Begyndelsen af Stykket sidde ved Alteret, Hiketides og Herakliderne, der begynde ganske paa samme Maade, Troades, hvor Hekabe under Prologen ligger paa Gulvet, Orestes, hvor den syge Mand ligger sovende paa sit Leje foran Huset, samt Aristophanes' Skyer og Vesperne. Bethe (Prolegomena zur Geschichte des Theaters S. 194) tilføjer Sophokles'

Oedipus Tyrannos og Euripides' Andromeda efter Schol. Arist. Thesmoph. 1065. Den sidstnævnte Forfatter slutter deraf med Rette, ligesom tidligere Genelli, K. O. Müller, Wieseler o. a., at der maa have været et Forhæng, som blev fjernet ved Stykkets Begyndelse; thi det er dog altfor latterligt at lade Personer komme gaaende ind paa Skuepladsen for Tilskuernes Øjne, og saa fortælle dem, at der havde de ligget i lang Tid. Ved Tæppets Fjernelse begynder Stykket. Robert ¹⁾ kan have Ret i at dette ogsaa kunde angives paa anden Maade, f. Ex. ved at en Udraaber kaldte Personalet ind, som i Aristoph. Acharn. 11: *εἴσαγ', ὦ Θεόγυι, τὸν χορόν*; men det er ligefuldt usandsynligt, at alle Forberedelserne skulle foregaa for Publikums Øjne, der skulde lade, som om det intet saa, indtil Udraaberen traadte frem og sagde: Luk nu Øjnene, nu begynde vi. At saadanne Fortæpper ikke udtrykkelig omtales før hos den augusteiske Tids Forfattere, Horats og Ovid, er naturligvis intet Bevis imod deres Existents. Ordet aulæum er græsk, og Pollux anfører det iblandt de Ting, der hørte til Theatret, IV 122: *ἔξεστι δὲ καὶ τὸ παραπέτασμα ἀλκίαν καλεῖν*. Han beraaber sig paa Hyperides: *οἱ δὲ ἐννέα ἄρχοντες εἰσιτιῶντο ἐν τῇ στοᾷ περιφραζόμενοι τι μέρος αὐτῆς ἀλκία*, ligesom ogsaa Hesychiος har: *ἀλκία τὸ τῆς σκηνῆς παραπέτασμα* med Anførelse af samme Autoritet, altsaa netop fra den Tid, da Theatret i Athen blev bygget. Lignende store Forhæng (*παραπετάσματα*) omtales af Chares i hans Skildring af Alexander den Stores Telt, og af Kallixenos i Ptolemæos Philadelphos' (Athenæos XII p. 538 d. V, p. 196 c).

Det ved de fremspringende Paraskenier afgrænsede Rum vilde afgive tilstrækkelig Plads til Anbringelsen af Fortæppet og Ordningen af de Dekorationsgenstande, man vilde opstille bagved det. Men Rummet behøvede ikke at være saa stort, som det var i Athens Theater fra Begyndelsen af. Ved den Ombygning,

¹⁾ Götting. Gel. Anzeig. 1897. S. 31.

der er foregaaet, vi vide ikke naar, men i ethvert Tilfælde før og vistnok længe før Keiser Neros Tid, har man ogsaa formindsket dets Dybde fra 4,9 M. til 1,1. Søjlegangen foran Skenebygningen er rykket noget frem og Paraskeniernes Front er rykket tilbage, se Dörpfeld S. 63 og Taf. IV. Afstandene imellem Paraskenierne og Tilskuerpladsen, de saakaldte *πάροδοι*, hvorfra Choret marscherede ind paa Orchestra, vare uden Tvivl ogsaa for smalle. Medens de i alle andre Theatre vare c. 4 M. brede, havde de her kun en Bredde af 2,6 M. Ved den foretagne Udvidelse bleve de 4,3 brede. Lignende, svagt frem-springende Paraskenier findes i Theatret i Piræus, i det i Epidauros, og som det synes ogsaa i Magnesia; de andre hos Dörpfeld optegnede Theatre mangle disse Fremspring¹⁾; Fortæppet har altsaa ogsaa kunnet anbringes uden disse.

I den klassiske Litteratur forekommer Ordet *παρασκήνιον* egentlig kun 1 Gang, i Demosthenes Tale mod Midias, 17: *καὶ οὐδ' ἐνταῦθ' ἔστι τῆς ὕβρεως, ἀλλὰ τοσοῦτον αὐτῷ περιῆν, ὅστε τὸν ἐστεφανωμένον ἄρχοντα διέφθειρε, τοὺς χορηγούς συνῆγεν ἐπ' ἐμέ, βῶων, ἀπειλῶν, ὀμνύουσι παρεστηκῶς τοῖς κριταῖς, τὰ παρασκήνια φράττων, προσηλῶν, ιδιώτης ὢν τὰ δημόσια, κακὰ καὶ πράγματα ἀμύθητά μοι παρέχων διετέλεσεν.* Midias driller og chikanerer Demosthenes paa enhver mulig Maade; han afspærrer endog Paraskenierne, som han i Egenskab af Chorag havde nødvendig Brug for, enten det nu var til Opstilling og Ordning af Choret, eller fordi dette derfra skulle træde ind paa Orchestra, eller af en anden Grund; dette vide vi ikke; thi vi kende ikke Paraskeniernes Indretning; vi kende kun Theaterbygningens Grundplan, og antage, at de paa Siderne fremspringende Fløje have baaret dette Navn. Men i den deliske Indskrift fra Begyndelsen af det 3die Aarh., som vi ovenfor omtalte, og som er meddelt i Bulletin de Correspondance Hellénique XVIII p. 162 ff., læse vi ... *συστήσαντι τὸ*

¹⁾ I Sikyon antager Dörpfeld dog at de oprindeligt have været, S. 119.

παρασκήμιον καὶ ... og lidt efter: *τῶ τοὺς ἡλοὺς ἐγλαβόντι* [*τοὺς εἰς τὰς σκ]ηνάς καὶ τὰ παρασκήνια τῆμ μνᾶν* (?) Dernæst de ovenfor anførte Steder: *τὰ παρασκήνια τὰ κάτω*, og: *τὰ παρασκήνια τὰ ἄνω καινὰ ποιῆσαι καὶ τοῖς παλαιοῖς πίναξι τῶν παρασκημίων περι σαι*, samt: *τοῖς ἐγλαβοῦσι γράφαι τὰς σκηνάς καὶ τὰ παρασκήνια τὰ τε ἐπάνω καὶ τὰ ὑποκάτω*, og derefter: *τῶ ἐγλαβόντι σαι τὸ παρασκήμιον τὸ ἐν τῶ θεάτρῳ*. Endelig: *Ἀριστοκλεῖ καὶ Καλλιμένει τῆς λιθείας τῆς εἰς τὸ παρασκήμιον ἐκ ποδῶν πεντακοσίων ἔδομεν τὴν πρώτην δόσιν κατὰ συγγραφὴν* o. s. v. Vi se heraf, at der var Paraskenier baade for oven og for neden, d. e. i begge Stokværk; Skenebygningen har, som vi bemærkede S. 258, haft to Stokværk. Vi se fremdeles, at Paraskenierne vare af Sten, men der var Trætavler, naturligvis Malerier, i dem. Men dernæst findes Ordet ogsaa i Enkeltallet, *τὸ παρασκήμιον*, hvilket ikke synes at passe paa fremspringende Sidefløje som i det attiske Theater, hvoraf der jo altid maatte være to. Og betragte vi Planen af Theatret i Delos, Dörpfeld S. 144 f., da er der heller ingen saadanne Fløje. Skenebygningen har ikke blot paa Forsiden, men ogsaa paa de andre tre Sider en 3 M. bred Omgang eller Peristyl, der dog ikke dannes af Søjler, men af fir-kantede Piller, 8 paa de smalle Sider, 11 paa Bagsiden, men paa Forsiden 14; disse sidste staa nemlig tættere, ere smykkede med Halvsøjler, og der har været sat malede Trætavler imellem (se ndfr.). Her er altsaa ingen *παρασκήνια* i den af os antagne Betydning. Dörpfeld mener derfor (S. 147), at Indskriften ikke er at henføre til det Theater, som nu ses, men til et andet, der var en Del ældre. Man har imidlertid ikke set Spor af nogen Ombygning. Jeg er derfor mere tilbøjelig til at tro, at *τὸ παρασκήμιον* er brugt kollektivt, og betegner det samme som *τὰ παρασκήνια*, i dette Tilfælde Omgangen udenfor Bygningen; den ligger jo i Virkeligheden *παρὰ*, d. e. ved Siden af denne, især naar man særlig afsondrer den forreste, med Halvsøjler dekorerede Gang, der kaldtes *προσκήμιον*.

Προσκήνιον

er det, der er foran *σκηνή*. Hvad Ordet egentlig betyder, erfare vi i Amphiaræet. Foran Skenebygningen staar her en Søjlestilling, paa hvis Architrav læses . . . ἀγωνοθετίας τὸ προσκήνιον καὶ τοὺς πίν[ακας]. Den to Meter brede Søjlegang hører sammen med Skenebygningen, hvis Indskrift vi have anført ovf. S. 257. Skene og Proskenion ere upaatvivlelig opførte paa een Gang og i samme Aar; til den ene har Præsten, til den anden Agonotheten givet Pengene. Søjlegangen dannes af 8 Søjler, eller rettere firkantede Piller med Halvsøjler foran, og bagtil forsynede med Riller, hvori man kunde indsætte de i Indskriften nævnte πίνακες, d. e. malede Trætavler, hvormed Søjlemellemrummene lukkedes med Undtagelse af det midterste, og som saaledes dannede Baggrundsdekorationen. Oprindeligt vare slige Dekorationer vistnok malede paa selve Skenebygningen; men da man ønskede at give denne større Anseelse, og, som vi ovenfor have set, ligesom ved andre Paladser og Templer satte en Søjlegang foran den, men denne dog skulde danne en Baggrund for de Stykker, der opførtes, foretrak man at give den Udseende af en med Halvsøjler smykket Væg. At man har plejet at danne Proskeniet paa denne Maade, er klart, naar vi se den samme Indretning som i Amphiaræet uforandret gentage sig i Epidaurós, Eretria, Assos og paa Delos. Paa det sidste Sted omtales det ogsaa i den ovenfor nævnte Indskrift: τοῖς τὴν σκηνὴν ἐργολαβήσασιν καὶ τὸ προσκήνιον og fremdeles: Ἡρακλείδῃ εἰς τὸ προσκήνιον γράφαντι πίνακας δύο μισθὸς δραχμαὶ 𐀕𐀕𐀕· Ἀντιδότῳ τοῦ προσκηνίου γράφαντι πίνακας δύο μισθὸς δραχμαὶ 𐀕𐀕𐀕· Θεοδότῳ πίνακα εἰς τὸ προσκήνιον ποιήσαντι μισθὸς δραχμαὶ ΔΔΔ. I en Indskrift fra Kalymna, formodentlig fra 2det Aarh. f. Chr. (Inscriptions of the British Museum II, 231), beder en vis Aratokritos om en Plads ved Theatret (ποτὶ τῷ θεάτρῳ, d. e. Tilskuerpladsen, i Apollos Helligdom ὥστε σκανὴν καὶ προσκάνιον κατασκευάζει τῷ θεῷ, πᾶσαν ἐντελῆ τὰν

οικοδομίαν καὶ τὰν σύμφραξιν ὑφι[στάμε]νος; Raadet indrømmer ham det og tilføjer, δεδούσθαι αὐτῷ καὶ ἀναγραφὰν τοῦδε τοῦ φαφίσματος ἐπὶ τᾶς σκανᾶς, ἃς ἀνατίθῃτι, καὶ ἄλλαν ἀναγραφὰν τᾶς ἀναθέσεως ἐπὶ τοῦ προσκάνιου τάνδε· Ἀρατόκριτος Ἀριστία τὰν σκανὰν καὶ τὸ προσκάνιον στεφανοφορήσας Ἀπόλλωνι Δαλίφ. Ganske som i Amphiaræet. I samme Betydning findes Ordet i den bekendte Indskrift fra Patara, Aar 147 e. Chr., C. I. G. II, n. 4283: τὸ προσκῆμιον ὃ κατέσχεύασεν ἐκ θεμελίων ὁ πατὴρ αὐτῆς, og i Indskriften fra Ephesos hos Wood 46 n. 3: τὸν πέτασον τοῦ θεάτρου καὶ τὸ προσκῆμιον καὶ τὸ πόδιωμα καὶ τοὺς σειφάρους. Fremdeles i et Citat af Duris hos Athenæos XIII, 536^a: γενομένων δὲ Δημητρίων Ἀθήνησι ἐγράφετο ἐπὶ τοῦ προσκηνίου ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὀχοῦμενος, og hos Plutarch Lykurg. 6, hvor han siger, at det ikke er sundt for Folkeforsamlingen, ὅταν εἰς ἀγάλματα καὶ γραφὰς ἢ προσκῆνια θεάτρων ἢ στέγας βουλευτηρίων ἡσχημένας περιτίττωσιν ἀποβλέπωσι, og Non posse svaviter vivi sec. Epic. 13, p. 1096 b: χαλκοῦν Ἀλέξανδρον ἐν Πέλλῃ βουλόμενον ποιῆσαι τὸ προσκῆμιον οὐκ εἴασεν ὁ τεχνίτης ὡς διαφθεροῦντα τῶν ὑποκριτῶν τὴν φωνήν, hvortil endnu kunde føjes det af Reisch S. 294 citerede Sted af Malalas XI p. 276.

Men *προσκήμιον* bruges ogsaa paa anden Maade om det, der er foran *σκηνή*. Efter Suidas bruges det om Forhængen: *Προσκήμιον τὸ πρὸ τῆς σκηνῆς παραπέτασμα*. Denne Forklaring belægges med et Citat, som man autager, af Polyb: ἡ δὲ τύχη παρελκομένη τὴν πρόφασιν καθάπερ τι¹⁾ προσκῆμιον παρεγύμνασε τὰς ἀληθεῖς ἐπινοίας. Og saaledes maa vistnok ogsaa Synesios forstaas De provid. III, 8: εἰ δὲ τις εἰς τὴν σκηνήν εἰσβιάζοιτο καὶ τὸ λεγόμενον εἰς τοῦτο κυνοφθαλμίζοιτο διὰ τοῦ προσκηνίου, τὴν παρασκευὴν ἀθρόαν ἅπασαν ἀξιῶν ἐποπτεῦσαι, ἐπὶ τοῦτον Ἑλλανοδίκα τοὺς μαστιγοφόρους ὀπλίζουσιν.

Fremdeles bruges det om den Plads, hvorpaa Skuespillerne agerede, Skuepladsen. Saaledes vistnok Polybios XXX, 13, 4:

¹⁾ Saaledes Wieseler; Hdskr. har ἐπὶ.

τούτους (ο: τοὺς ἀλλήτας) στήσας ἐπὶ τὸ προσκήμιον μετὰ τοῦ χοροῦ ἀλλεῖν ἐκέλευσεν ἅμα πάντα. Hos Romerne er dette det almindelige. Vi se det i Forbindelsen theatrum et proscenium (Livius XL, 51, 3. XLI, 27, 5 og i Indskrifterne C. I. L. XI, 2710. IX, 3837). Hos Plautus Amph. 91: Etiam histriones anno quom in proscenio hic Iovem invocarunt, venit. Poenul. 17: Scortum exoletum ne quod in proscenio sedeat (cf. Alkiphr. Ep. II, 4, 5). ibid. 56: Locus argumento est suum sibi proscenium. (Trucul. 10 er corrupt.) Vergil. Georg. II, 381: veteres ineunt proscenia ludi, og stadig hos de senere, saaledes at Caper endog (De orthographia VII p. 104 Keil) erklærer det for en Fejl at bruge Ordet i den oprindelige Betydning: «Errant, qui proscenia appellant [id est scenam] operosam fabricam ex adverso caveæ, quæ apud Græcos de fronde ornatus umbræque causa fiebat, et ab umbra, quam præstabat, scena dicebatur, unde proscenia rectius pulpita, quæ ante scenam sunt, appellabuntur». Han kender slet ikke de ægte græske Proscenia; han kender kun de romerske Theatre, hvor Baggrunden dannes af en pragtfuld, tæt til Muren stillet Søjledekoration. Noget saadant mener han at Grækerne have dannet af Grene og Kranse og have kaldt scena. Han dadler dem, der kalde det proscenium, som f. Ex. Suetonius, Nero 26: «Interdiu quoque clam gestatoria sella delatus in theatrum seditionibus pantomimorum e parte proscenii superiore signifer simul ac spectator aderat, et cum ad manus ventum esset lapidibusque et subselliorum fragminibus decerneretur, multa et ipse jecit in populum atque etiam prætoris caput consauciavit». Vitruv følger samme Regel som Caper: proscenium betyder hos ham Skuepladsen, og det, som Sueton kalder proscenium, hedder scenæ frons.

Λογεῖον

er Stedet, hvorfra der tales, Skuepladsen i Theatret, som Navnet viser, og som Lexikograferne forklare det, Hesychios p. 993

Schmidt: *λόγιον* ... *ὁ τῆς σκηνῆς τόπος, ἐφ' οὗ ὑποκρίται λέγουσι.*
 Phrynichos p. 163 Lob.: *σὺ μέντοι, ἔνθα μὲν κωμῶδοι καὶ τρα-
 γῶδοι ἀγωνίζονται, λογεῖον ἐρεῖς.* Den første Gang Ordet med
 Sikkerhed kan paavises, er i en Delisk Indskrift fra Aar 180
 f. Chr.; thi i den 100 Aar ældre Indskrift (Bull. de Corresp.
 p. XVIII p. 162) synes man med Urette at have suppleret Ordet,
 se Reisch S. 302. I hin Indskrift læse vi (Bull. Corr. VI, 27
 v. 232): *τὴν κατασκευὴν τῶν πινάκων τῶν ἐπὶ τὸ λογεῖον.* Hos
 Plutarch læse vi det 3 Gange i Betydningen Skueplads: Theseus
 16: *ὁ Μίνως ἀεὶ διετέλει κακῶς ἀκούων καὶ λοιδορούμενος ἐν τοῖς
 Ἀττικοῖς θεάτροις . . . οἱ τραγικοὶ πολλὴν ἀπὸ τοῦ λογεῖου καὶ
 τῆς σκηνῆς ἀδοξίαν αὐτῷ κατεσχέδασαν.* Demetr. 34: *ὁ Δημή-
 τριος κελεύσας εἰς τὸ θέατρον ἀθροισθῆναι πάντας, ὄπλοις μὲν
 συνέφραξε τὴν σκηνὴν καὶ δορυφόροις τὸ λογεῖον περιέλαβεν,
 αὐτὸς δὲ καταβάς ὥστερ οἱ τραγῶδοι διὰ τῶν ἄνω παρόδων . . .*
 Præcept. ger. reip. 31 p. 823 B: *οὐ μικρὸν ἡμέρας ἐπὶ τοῦ βήματος
 ἢ τοῦ λογεῖου πολιτευόμενος.* Ligeesaa i de af Reisch citerede
 Steder af Scholierne til Aristophanes. I den nys anførte Theater-
 indskrift fra Patara (Corp. Inscr. Gr. 4283) læse vi: *καθιέρωσεν
 τό τε προσκήνιον . . . καὶ τὴν τοῦ λογεῖου κατασκευὴν καὶ πλά-
 κωσιν,* hvoraf vi se, at det var en for Skuespillerne særlig ind-
 rettet og med et omhyggelig lagt Gulv forsynet Plads. Hos
 Pollux IV, 124 læses: *τὸ ὑποσκήνιον κίοσι καὶ ἀγαλατῖοις
 ἐκεκόσμητο, πρὸς τὸ θέατρον τετραμμένον, ὑπὸ τὸ λογεῖον κείμενον,*
 hvoraf følger, at det har været hævet et Stykke over Orchestras
 Gulv. Og hermed stemmer ogsaa Vitruv. I Beskrivelsen af
 det romerske Theater (V, 6, 2): «ita latius factum fuerit pul-
 pitum quam Græcorum, quod omnes artifices in scena dant
 operam, in orchestra autem senatorum sunt sedibus loca de-
 signata. Et eius pulpiti altitudo sit ne plus pedum quinque,
 uti qui in orchestra sederint, spectare possint omnium agentium
 gestus.» Dette stemmer nogenlunde med Monumenterne; kun
 er det Maximum, han angiver for Skuepladsens Højde over Or-
 chestra, 5 Fod, snarere for stort end for lille. I Pompeii og

Herculanum have vi omtrent 3 Fod, i Athen (i den romerske Ombygning) c. 4, og ligesaa i lilleasiatiske Theatre; kun i Magnesia har Skuepladsen efter Dörpfeld S. 156 havt den usædvanlige Højde 2,30 M. Men i Vitruvs parallele Beskrivelse af det græske Theater (c. 8 (7), 2) hedder det: «*ampliores habent orchestram Græci et scenam recessiorem minoreque latitudine pulpitum, quod λογεῖον* appellat ideo, quod eo tragici et comici actores in scena peragunt, reliqui autem artifices suas per orchestram præstant actiones; itaque ex eo scenici et thymelici separatim nominantur». Da det er givet, at Choret i de gamle græske Dramer ikke kan skilles fra Skuespillerne, er det klart, at disse «*reliqui artifices*» eller «*thymelici*» ikke kunne forstaaes om Choret i Dramerne; der maa menes lyriske Præstationer af anden Art. Vitruv fortsætter: «*Eius logei altitudo non minus debet esse pedum X, non plus XII*». Det har altid forekommet højst besynderligt, at Skuepladsen skulde have en stor Højde. Dörpfeld har ogsaa ved en simpel geometrisk Optegning (S. 356) tydelig paavist Umuligheden deraf. Fra de forreste Tilskuerpladser, som skulde være Hæderspladserne, vilde man, naar Skuespilleren ikke stod netop allerforrest paa Skuepladsen, kun kunne se en Del af ham. Og dog har denne Anskuelse i den senere Tid haft ikke faa Forkæmpere. Da nemlig Theatret i Epidauros var blevet udgravet, viste det sig, at Søjlestillingen foran Skenebygningen havde en Højde af 3,53 M. eller omtrent 11 Fod. Dette svarede til Vitruvs Angivelse af Logeets Højde, imellem 10 og 12 Fod. Man sluttede da, at dette havde ligget ovenpaa den omtalte Søjlestilling, og at denne ikke var, som man skulde tro, et Proskenion, men et Hyposkenion. Pladsen ovenpaa Taget af Proskeniet — man tillade os at nævne Sagen ved sit virkelige Navn — havde imidlertid en Bredde af højst 3 Meter, og en Længde af 22 M. En saadan Plads var aabenbart meget ubekvem for Skuespillerne at bevæge sig paa, selv om man ved et Gitter sikrede dem imod den foranliggende Afgrund, og for Tilskuerne var den, som vi have set, lige saa uhensigtsmæs-

sig. Vi ville derfor hellere tro den sunde Fornuft end den saakaldte Vitruvius, der, som jeg mener at have godtgjort i min tidligere Afhandling, ikke er en Architect fra Augusts Tid, men en meget senere Forfatter, der væsentlig har udskrevet og excerperet Varro. Varro har ganske sikkert ikke skrevet, at Logeet skulde være 10—12 Fod højt; han har skrevet, hvad der, som vi ovenfor have set, stemmer med Monumenterne, at Proskeniet, d. e. Søjlestillingen foran Skene, havde denne Højde; men Vitruv, der kun kender Ordet i den romerske Betydning, = pulpitum, har forstaaet det saaledes, og lærd, som han ønskede at være, har han her, hvor det drejede sig om det græske Theater, brugt det græske Ord *λογεῖον*, hvormed han netop havde gjort sit Publikum bekendt, ikke det hos Varro staaende proscenium.

Her er altsaa virkelig en grundig Misforstaaelse hos Vitruv, men en Misforstaaelse, som, naar man betragter de virkelige Forhold, er saare forklarlig, ja næsten nødvendig.

Skulde nogen mene, at denne Anskuelse om en stærkt ophøjet Skueplads fandt en Støtte i det ovenfor anførte Sted af Pollux, hvor han siger, at *ὑποσκήνιον* laa under *λογεῖον* og var smykket med Søjler og Statuer, maa vi bemærke, at dette ikke er urigtigt, naar det forstaas om de senere Tidens Skueplads, men det gælder ikke om det ægte attiske Theater. I Athens Theater, som det viser sig efter Ombygningen i Kejsertiden, se vi Hyposkeniet, d. e. Fundamentmuren under Skuepladsen, der vender ud mod Tilskuerne, smykket med Relieffer og med de fortræffelige knælende Silener. Lave Søjler, eller snarere Halvsøjler eller Pilastre paa Hyposkeniet se vi afbildede paa et Par nederitaliske Vaser, hos Dörpfeld S. 317 og 318. Denne Art Vaser, hvoraf ikke saa faa ere bevarede, fremstille komiske Karrikaturbilleder, Scener af de raa Fjælebodsfykker, der opførtes rundt om i Landet paa Torvedage eller naar ellers Befolkningen samledes paa offentlige Pladser. Her opslog man da i Hast en Skueplads af Brædder, som, da Terrainet var jevnt

og ikke hævede sig theaterformigt, maatte løftes lidt i Vejret for at Mængden kunde se, hvad der foregik. En af disse Vaser (Dörpf. fig. 74 S. 315) viser os en saadan Forhøjning opført af uhøvlede Bjælker; men oftest skjulte man Konstruktionen ved et Lag Brædder, saa at Forsiden kunde smykkes med Tæpper (Dörpf. fig. 79 S. 323), med nedhængende Baand, med Kranse, virkelige eller malede (Dörpf. fig. 78 S. 322), med Halvsøjler, som ovenfor omtalt, eller med foranstillede Thymiaterier (Dörpf. fig. 80 S. 324). Flere Steder se vi smaa Trapper, saa at Skuespillerne kunde gaa ned til Publikum, ligesom i Pompeii og i mange andre Theatre i Romertiden.

Der er i og for sig intet, der forbyder at tænke sig, at det romerske pulpitum kunde være opstaaet af disse extemporerede Fjælebodsforhøjninger; men naar man betænker, hvor afhængige Rømerne i alle Henseender vare af Grækerne og hvor lidet nyt de i Virkeligheden have skabt, er det ligesaa troligt, at det er i Grækenland selv, i den hellenistiske Tid, at Skuespillerne eller de dionysiske Kunstnere, der jo spillede en stor Rolle i de Dage, og som vistnok paa mange Maader have modificeret Theaterforestillingerne, af en eller anden Grund have ment, at det var hensigtsmæssigt at belægge den bageste Del af Orchestra med et eget, lidt ophøjet Gulv, og at den Forandring, som Rømerne antages at have indført, og som da vel maa regnes fra Pompejustheatret, kun har bestaaet i at dette ophøjede Gulv eller pulpitum blev rykket længere frem. En mere indgribende Forandring, men som ogsaa kan være fremkommet i Alexandria eller andensteds i den hellenistiske Tid, er det, at Skenen eller Baggrundsbygningen bliver ført op til samme Højde som Tilskuerpladsens øverste Del, og at det hele saa bliver forenet til en eneste mægtig Bygning.

Ved Antagelsen af en lidet ophøjet Skueplads i de græske Theatre vilde vi paa en Maade mødes med Bethe, men vi ville kun være tilbøjelige til at antage en saadan for den hellenistiske Tid, og ikke som han føre den tilbage til Athen c. 427 f. Chr.

Hans Hypothese om at Theatret ved den Tid skulde være undergaaet en gennemgribende Forandring, forekommer os grebet ud af Luften og lidet stemmende med den virkelige Overlevering. Hvad de nærmest følgende Aarhundreder angaar, savne vi ogsaa positive Beviser for en ophøjet Skueplads; der er kun et af de i Dörpfelds Bog undersøgte og afbildede Theatre, hvori det ikke er ganske umuligt at der kan have været en saadan, nemlig Theatret i Megalopolis, der ikke er udgravet af Dörpfeld, men af E. Gardner med Assistance af Arkitekterne Loring og W. Schultz, og udførlig beskrevet i Excavations at Megalopolis, Supplementary Paper to the Journal of Hellenic Studies, 1892, og senere af Dörpfeld S. 133 ff.

Megalopolis

blev, som bekendt, anlagt efter Slaget ved Leuktra 371. Det gjaldt om at skabe et stærkt Arkadien som Bolværk imod Sparta. Man haabede, at alle Arkader vilde forene sig i dette Øjemed, og der anlagdes en Hovedstad, Megalopolis, egentlig *μεγάλη πόλις*, den store Stad, i den sydvestlige Del af Landet imellem Sparta og Elis. Den fik en Omkreds af 50 Stadier, og gennemstrømmedes af Floden Helisson, der falder i Alpheos. Næst efter Befæstningen var det første, der maatte sørges for, et Forsamlingslokale for alle Arkaderne, naar de mødtes til fælles Raadslagning og Beslutning; man regnede, der kunde komme 10,000, og Forsamlingen blev kaldt de Titusinde. Som bekendt holdtes Folkeforsamlingerne i de græske Stæder i den senere Tid i Almindelighed i Theatrene. Disse vare ikke mindre nødvendige til politiske Forsamlinger end til Skuespil, og Megalopolis kunde derfor fra først af ikke undvære et saadant. Vi vide, at Arkaderne som andre Bjergfolk elskede Sang, men hvorvidt den dramatiske Kunst er bleven hjemme hos dem, vide vi ikke. I Megalopolis har ved Anlæggelsen af det ualmindelig store Theater det æsthetiske Hensyn vistnok været det politiske

underordnet. Ogsaa her fandt man en Plads, som Naturen syntes at have dannet til et Theater. I den S. for Floden liggende Del af Byen laa der ved Foden af Bjerget en halvrund Dal omgivet af jævnt skraanende Højder. Der kunde Orchestras Kredss anlægges i Bunden, og koncentrisk omkring den Tilskuernes Bænkerader (Theatret). Men lige over for dem finde vi ikke en almindelig Skene, men en stor Bygning af en hel anden Slags, en Forsamlingssal, der kunde modtage hele den panarkadiske Forsamling, naar Vejrliget ikke tillod den at holde Møde under aaben Himmel. Pausanias (VIII, 32, 1) omtaler denne Forsamlingssal — han kalder den Raadhus, *βουλευτήριον* — for de Titusinde, og siger, den kaldtes Thersilion efter den Mand, der havde ladet den opføre; i hans Tid laa den i Ruiner; man saa kun Grundmurene, *τὰ θεμέλια*. Efter Udgravningen viser den sig som en firkantet Bygning, 66 M. lang, 52 M. dyb. Den har omtrent samme Størrelse som Telesteriet i Eleusis (se Bulletin de Correspondance Hellénique 1885 pl. 1). Ogsaa her maatte Loftet støttes af en Mængde Søjler ligesom i Eleusis, men de vare anbragte paa en anden Maade. Søjlerækkerne staa vel parallelt med Væggene, men de ere desuden beregnede paa et fælles Midtpunkt, hvorfra de udgaa som Straaler. Fra dette, uden Tvivl Talerens Plads, hævede Gulvet sig til alle Sider, saa at det ved Ydervæggene ligger 2,50 M. højere. Men dette Midtpunkt er ikke et virkeligt Centrum. Det er dette med Hensyn til de 3 Sider; men paa den fjerde Side imod Syd, lige overfor Theatret, er dets Afstand fra Væggen kun lidt over halv saa stor som fra de andre Sider. Her var Bygningens Hovedfacade. En stor fremspringende Søjlehal med 14 doriske Søjler i Fronten og 2 Søjler og en Ante paa Siderne dannede Adgangen. Den havde en Dybde af 6 M., en Længde af 32, og dens Højde var over 8 M., og den staar paa to c. 0,30 M. høje Trin. Som den ligger der, lige overfor Theatret, kan der ikke være Tvivl om, at det hele maa betragtes som eet sammenhængende Anlæg. Søjlehallen synes her at gøre

Tjeneste som Proskenion og Thersiliet som Skene; men Forholdene ere rigtignok ganske ualmindelig store. — Er man steget ned ad de omtalte to Trin, staar man paa Orchestra; men Theatrets forreste Siddepladser ligge over 1 Meter lavere. Orchestra vilde saaledes ikke blive en vandret Flade, men et Skraaplan med en saa stærk Stigning, som ikke kan antages for mulig (se Excavations at Megalopolis p. 83). Dörpfeld antager derfor, at der fra først af har været et Orchestra, der i Niveau svarede til den store Søjlehal, og at Tilskuerne havde siddet paa Træbænke, eller som de bedst kunde, paa de omgivende Skrænter; men da man senere ønskede at have et elegant Theater med Marmorsæder, som i andre store Stæder, har man ved Udgravning sænket Orchestra omtrent 1 Meter; ja han mener endog, at man ikke engang da havde tænkt paa at anlægge de med Ryg forsynede Hæderspladser i den forreste Række, men at disse tilligemed den foran liggende Vandrende, skulde være tilføjet endnu senere af den Antiochos, som den bevarede Indskrift nævner, hvorved Orchestra var blevet sænket endnu 0,35 M. Hvorvidt det først antagne Orchestra nogensinde har eksisteret, ville vi ikke afgøre; vist er det, at det virkelig eksisterende Orchestra ligger over 1 M. lavere end Søjlehallen. For at dennes to Trin ikke skulde svæve i Luften, blev det derfor nødvendigt at tilføje tre Trin under denne. At disse Trin ere tilføjede senere, er klart baade af Arbejdet og af Fundamenteringerne. Men en Søjlehal med 5 høje Trin foran vilde i det mindste i mange Tilfælde ikke kunne bruges som Proscenium eller Baggrundsdekoration. Der maatte derfor findes en anden Udvej. V. for Orchestra imellem Theatret og Thersiliet findes en aflang Bygning, som vi ere berettigede til at kalde *σχανοθήκη*, da en Del dér fundne Teglsten have dette Navn indpresset med et Stempel. I denne Bygning findes der i Flugt med det nederste af de nys nævnte 5 Trin en Fundamentlinie af haard Kalksten, der har samme Længde som Trinet. Her har været en Rende eller Fals, hvori en Bræddévæg kunde skydes frem foran

Trinene, og saaledes danne en dekoreret Baggrund, en scena ductilis. Denne ligger imidlertid endnu 0,35 M. højere end den forreste Sæderække, og Orchestra har altsaa endnu et ikke ubetydeligt Fald ned imod Vandrenden foran Tilskuerpladsen. At der kunde spilles paa et saadant skraanende Gulv, tør næppe kaldes umuligt. Ogsaa i vore Theatre har Skuepladsens Gulv jo en Heldning ned imod Publikum. Vil man imidlertid ikke anse dette for sandsynligt, bliver man nødt til med Gardener at antage en Træforhøjning foran Trinene. I senere Tider fandtes her virkelig en saadan ophøjet Skueplads. 7 M. foran den omtalte Dekorationsvæg findes nemlig Fundamentet til et Proscenium (se Dörpf. S. 137), først et ældre, af Sandsten, med firkantede Huller til Træstolper og aflange Ridser til de Tavler, der skulde sættes foran, dernæst ovenover dette et af forskellige Stene sammenflettet Fundament, hvorpaa der har staaet 14 Søjler og 2 Hjørnepiller. Søjlemellemrummene vare lukkede med Brædder (*πίνακες*), og Proskeniets Højde beregnes til 3,50 à 3,75 M. (Dörpf. S. 136). Foran dette Proscenium, der allerede springer et godt Stykke frem paa Orchestra, maa der have været en Træforhøjning til Skueplads, som har sprunget endnu længere frem, med andre Ord: her have vi et virkeligt romersk Pulpitum; men det er sagtens ogsaa fra Romertiden. Der synes altsaa ikke med nogen Sikkerhed at kunne paavises nogen ophøjet Skueplads i den ægte helleniske Tid.

Scenica,

à propos de l'ouvrage de MM. W. Dörpfeld et E. Reisch,
intitulé *Das griechische Theater*,

par

J.-L. Ussing.

Résumé.

L'auteur de ces pages n'a ni l'intention de faire l'éloge de cet ouvrage, ce qui serait tout à fait superflu, ni d'en faire la critique en exprimant ses propres doutes sur les points de moindre importance au sujet desquels il penserait différemment. Je me borne ici à un seul point, et cela pour des raisons personnelles; car il touche aux Observations publiées l'an dernier dans les Mémoires de l'Académie concernant Vitruve ainsi que l'âge de son ouvrage.

En examinant les termes employés dans l'antiquité pour indiquer les différentes parties des théâtres, on voit qu'originellement le mot *προσκήνιον* désigne le portique construit devant la *σκηνή*, c'est-à-dire l'édifice contenant le foyer et le magasin des acteurs et formant en même temps le fond du théâtre. Ces portiques consistaient généralement, comme on le voit par les exemplaires conservés à Oropos, à Épidaure, à Délos et à Assos, en piliers quadrangulaires ornés de demi-colonnes et munis de rainures, dans lesquelles on insérait des planches décorées de peinture qui fermaient les intervalles. Deux inscriptions précieuses provenant du théâtre d'Oropos et appartenant l'une à la *σκηνή*, l'autre au *προσκήνιον*, nous informent que la *σκηνή* a été érigée par le prêtre du dieu, . . . ἐρεδ[ε]ς γενόμενος τὴν σκηνὴν καὶ τὰ θυρώματα τῷ Ἀμφι-
αράῳ, tandis que le *προσκήνιον* est dû à l'administrateur des spectacles, . . . ἀγωνοτεθῆσας τὸ προσκήνιον καὶ τοὺς πίν[α]κας.

Nous avons donc le témoignage le plus authentique sur la signification propre du mot *προσκήνιον*.

Mais on donnait ce nom non seulement au portique ici mentionné, mais, conformément à sa dérivation, à tout ce qui était devant la *σκήνή*. On appelait ainsi le rideau, comme Suidas nous l'apprend en alléguant un passage d'un auteur ancien, peut-être Polybe; et c'est ainsi qu'il faut comprendre un passage de Synesios, De Provident. III, 8, p. 128 c. On appelait surtout ainsi la place devant la *σκήνή*, sur laquelle on jouait les pièces, ce que nous appelons la scène. Ainsi Polyb. XXX, 13, 4: *τοὺς ἀθλητὰς στήσας ἐπὶ τὸ προσκήνιον μετὰ τοῦ χοροῦ ἀλεῖν ἐκέλευσεν ἅμα πάντας*. C'est dans cette acception que les Romains adoptaient le mot; v. Plaut. Amph. 91: *Etiam histriones anno quom in proscenio hic Iovem invocarunt, venit*. Pœnul. 17 et 56. Vergil. Georg. II, 381: *Veteres ineunt proscenia ludi*. Dans la langue officielle des Inscriptions et chez Tite-Live nous trouvons souvent l'expression «*theatrum et proscenium*». De même chez Sénèque et d'autres auteurs, y compris Vitruve. Cet usage était si commun que le grammairien Caper (De orthographia VII p. 104, Keil) taxait même comme vicieux d'employer le mot dans son sens propre de portique devant la *σκήνή*. En effet on trouve rarement ce sens chez les auteurs classiques, v. Suétone, Néron 26: *Interdium quoque clam gestatoria sella delatus in theatrum seditionibus pantomimorum e parte proscenii superiore signifer simul ac spectator aderat*.

Dans son 5e livre, Vitruve traite des théâtres. Il décrit séparément le théâtre romain et le théâtre grec, ce qui veut dire l'ancien théâtre grec, car de son temps, même si l'on croit qu'il a vécu sous Auguste, il n'y avait guère de différence; on jouait les mêmes pièces à Rome et en Grèce. Sa description du théâtre romain est à peu près conforme aux monuments; il les avait vus lui-même: mais quant au théâtre grec, il ne l'avait pas vu; sa relation s'appuie sur l'autorité d'un autre écrivain, sans doute Varron. Les deux descriptions se côtoient. Il y a cette différence que dans le théâtre grec on attribue les trois douzièmes de la circonférence de l'orchestre à la scène, dans le romain les quatre douzièmes, ce qui paraît être une différence plutôt d'époque que de nationalité. Par cette différence, dit-il, ch. 6, 2, «*latius factum fuerit pulpitum*

(Romanorum) quam Græcorum, quod omnes artifices in scena dant operam, in orchestra autem senatorum sunt sedibus loca designata. Et eius pulpiti altitudo sit ne plus pedum V, uti qui in orchestra sederint, spectare possint omnium agentium gestus.» Concernant le théâtre grec il dit, ch. 8, 2, «ampliores habent orchestram Græci et scenam recessiorem minoreque latitudine pulpitem, quod *λογεῖον* appellant ideo, quod eo tragici et comici actores in scena peragunt, reliqui autem artifices suas per orchestram præstant actiones; itaque ex eo scenici et thymelici separatim nominantur.» Puisqu'on est d'accord que le chœur dans les drames grecs ne peut être séparé des acteurs, il est évident que ces «reliqui artifices» ou «thymelici» ne sont pas les chœurs des drames, mais des artistes d'un autre genre, probablement exécutant des danses et chantant des chansons lyriques. Vitruve continue: «Eius logei altitudo non minus debet esse pedum X, non plus XII». Est-il possible que le niveau de la scène ait été élevé à 10 ou 12 pieds au-dessus des spectateurs? Qu'on jette un coup d'œil sur les diagrammes de M. Dörpfeld, p. 356, et on verra que c'est impossible. Ceux qui étaient assis sur le banc d'honneur, verraient les acteurs incomplètement; pour parler comme Vitruve, non poterant spectare omnium agentium gestus. Cependant on a adopté cette opinion, et l'on a même essayé de la confirmer par une autorité monumentale, lorsque dans le théâtre d'Épidaure on découvrit que la colonnade devant la *σκηνή* avait la hauteur de 3^m.53, c'est-à-dire environ 11 pieds. Cette colonnade ne serait donc pas le *προσκήγιον*, comme dit l'inscription d'Oropos, mais l'*ὑποσκήγιον* (selon Pollux), et les acteurs ne joueraient pas devant cette colonnade, mais en dessus d'elle. Le toit de ce portique, dont la profondeur avait moins de 3 mètres, serait le logeum, et les pauvres acteurs auraient à leur disposition une scène longue de 22 mètres, profonde à peine de 3, tandis que la vue des spectateurs, déjà incommodée par la hauteur déraisonnée de la scène, le serait plus encore par la balustrade qui devait garder les acteurs de l'abîme qu'ils avaient par devant. A-t-on besoin d'autre réfutation?

A présent que nous connaissons la terminologie des Grecs et des Romains, on verra aisément que l'objet dont a parlé l'auteur qui était la source de Vitruve, et auquel il donne la hauteur de 10 à 12 pieds, n'est pas le *logeon* (la scène), mais

le *προσκήνιον*, c'est-à-dire la colonnade devant la *σκηνή*, ce qui en effet répond ordinairement à la mesure indiquée. Vitruve ne connaissait au mot *proscenium* que la signification romaine de *pulpitum*; ici, conséquent avec son explication précédente, il emploie le terme *logeum*. Le malentendu est bien grave, mais pour Vitruve il était très naturel, on pourrait presque dire nécessaire.

Parmi les théâtres grecs que M. Dörpfeld a examinés et décrits, il n'y en a qu'un pour lequel il soit possible de supposer une scène élevée au-dessus de l'orchestre; c'est le théâtre de Megalopolis, et M. Gardener qui en a fait les fouilles, croit qu'il a été ainsi. En effet, le degré le plus bas du portique se trouve à 0^m.35 plus haut que le premier rang des spectateurs. Par suite, si la scène et l'orchestre formaient un seul plan, celui-ci aurait une pente sensible et beaucoup plus grande que dans les autres théâtres, mais toutefois presque égale à celle de quelques théâtres modernes, de sorte qu'on ne peut nier absolument qu'on ait joué sur une telle scène. Cependant nous voyons que du temps des Romains il se trouvait devant la colonnade une estrade élevée pour les acteurs, et il ne paraît pas impossible que cet arrangement date des artistes dionysiaques du temps hellénistique, qui peut-être sont les vrais novateurs dans ces choses.
